

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Έχουμε δει ότι το σώμα μας, συμπεριλαμβανομένων και των συναισθημάτων μας, παίζει ένα κρίσιμο ρόλο για να μπορούμε να αντιλαμβανόμαστε τα πράγματα ώστε να βλέπουμε τι είναι σχετικό, να μπορούμε να αφήνουμε τα πράγματα να έχουν νόημα για εμάς ώστε να αποκτήσουμε ικανότητες, να αισθανόμαστε την πραγματικότητα του κόσμου, να εμπιστευόμαστε τους άλλους ανθρώπους και τελικά να είμαστε ικανοί να κάνουμε άνευ όρων δεσμεύσεις που δίνουν νόημα στη ζωή μας. Θα ήταν σοβαρό λάθος να πιστεύουμε ότι μπορούμε χωρίς αυτές τις ενσώματες ικανότητες- να είμαστε ικανοποιημένοι ότι ο Παγκόσμιος Ιστός μας προσφέρει την ευκαιρία να γίνουμε όλο και περισσότερο αποσωματοποιημένοι, αποστασιοποιημένοι πανταχού παρόντα πνεύματα που αφήνουν πίσω τα τοποθετημένα, ευάλωτα σώματά μας.

Έχουμε δει ότι υπάρχει πάντα μια δοσοληψία μεταξύ αυτών που προσφέρει ο Ιστός και αυτών που παίρνει. Στην περίπτωση των υπερδεσμών που συζητήσαμε στο πρώτο κεφάλαιο, η δοσοληψία είναι αυτό που θα μπορούσε κανείς να ονομάσει συμμετρικό ή αμοιβαίο. Κάτι πρέπει να ειπωθεί τόσο για τη σχετικότητα όσο και την έκταση, για την ποιότητα και την ποσότητα της πληροφορίας. Κανένα από αυτά τα χαρακτηριστικά δεν υπερέχει ουσιαστικά, αλλά αυξάνοντας το ένα σημαίνει ότι μειώνεται το άλλο. Έτσι λοιπόν πρέπει κανείς να επιλέξει απλά ποιο προτιμά, ανάλογα με τις πρακτικές του ανάγκες αλλά και αν οι ευαισθησίες του είναι μοντέρνες ή μεταμοντέρνες.

Όμως, στα άλλα τρία κεφάλαια, οι διαδικασίες είναι πιο σύνθετες. Οι δύο επιλογές δεν είναι ίσες; η μία πλευρά της δοσοληψίας υπερέχει της άλλης. Θα μπορούσαμε να τις ονομάζουμε ασύμμετρες διαδικασίες.

Στο δεύτερο κεφάλαιο είδαμε ότι, όσον αφορά την εκπαίδευση, το Δίκτυο μπορεί να είναι χρήσιμο στο να παρέχει γεγονότα και κανόνες όπως επίσης και την εξάσκηση και την πρακτική που απαιτείται από τον αρχάριο. Όμως φαίνεται ότι η εμπλοκή και το ρίσκο που προέρχονται από ερμηνείες που μπορεί να είναι λανθασμένες όπως επίσης και η μάθηση από τα λάθη κάποιου είναι αναγκαία αν κάποιος θέλει να γίνει ειδήμων. Μια τέτοια εμπλοκή είναι απύσχα αν κάποιος απλά κάθεται μόνος του μπροστά από την οθόνη του υπολογιστή κοιτάζοντας το υλικό μιας διάλεξης που έχει κατεβάσει από τον Ιστό. Υπάρχει περισσότερη εμπλοκή σε μια on-line αλληλεπιδραστική διάλεξη στον Ιστό, αλλά η αίσθηση του να ρισκάρεις και να δέχεσαι αποδοχή ή κριτική μπροστά σε άλλους είναι πολύ περιορισμένη και για αυτό το ίδιο είναι και η εμπλοκή. Για αυτό τέτοιες διαλέξεις δεν είναι πιθανόν να παράγουν τίποτα παραπάνω από κάποια ικανότητα γνώσης. Μόνο σε μια τάξη όπου ο δάσκαλος και μαθητής αισθάνονται ότι ρισκάρουν καθένας υπό την παρουσία του άλλου και καθένας μπορεί να υπολογίζει την κριτική του άλλου, υπάρχουν οι συνθήκες που προωθούν την απόκτηση της βαθιάς γνώσης και μόνο δρώντας στον πραγματικό κόσμο μπορεί κανείς να γίνει ειδήμων. Όσο για τη μαθητεία που είναι απαραίτητη ώστε να γίνει κάποιος κυρίαρχος της γνώσης, είναι δυνατή μόνο εκεί όπου ο μαθητής βλέπει τις καθημερινές αποκρίσεις ενός δασκάλου και μαθαίνει να μιμείται το στυλ του.

Έτσι, είδαμε στο δεύτερο κεφάλαιο, σε σχέση με την εξ αποστάσεως εκπαίδευση κάποιος θα πρέπει να επιλέξει ανάμεσα στην οικονομία και την αποτελεσματικότητα, και ότι ενώ οι διοικητικοί και οι νομοθετικοί παράγοντες τείνουν να προτιμούν την 'μέγιστη παραγωγή' ακόμα

κι αν μπορεί να παράγει μόνο επάρκεια γνώσης, οι περισσότεροι δάσκαλοι, γονείς και μαθητές, αν είχαν τα μέσα, θα προτιμούσαν την από κοινού εμπλοκή που παράγει βαθιά γνώση, την εμπειρία του πραγματικού κόσμου και τη διδασκαλία που κάνουν δυνατή την απόκτηση ειδημοσύνης και κυριαρχίας της γνώσης.

Όσον αφορά την αίσθηση που έχουμε για την πραγματικότητα, η δοσοληψία είναι διαφορετικά ασύμμετρη. Η σχέση παρουσίας και τηλεπαρουσίας δεν είναι θέμα πλεονεκτημάτων και μειονεκτημάτων καθεμίας και άρα επιλογής της μίας έναντι της άλλης. Μάλλον, η τηλεπαρουσία προϋποθέτει την παρουσία. Εδώ, η ασυμμετρία είναι ασυμμετρία εξάρτησης. Έτσι, ισχυρίζομαι ότι η τηλεπαρουσία, τόσο των πραγμάτων όσο και των ανθρώπων, είναι παρασιτική, με μια ρωμαλέα έννοια, της παρουσίας του πραγματικού σε σχέση με τη στάση του σώματος να αντιμετωπίζει πράγματα και ανθρώπους. Μπορεί να λυπόμαστε τα ρίσκα που είναι ενδημικά σε έναν ενσώματο κόσμο, στον οποίο είμαστε εμβαπτισμένοι με αντικείμενα και άλλους σε τοπικές καταστάσεις, αλλά η ιδέα του να ζούμε στην χωρίς σύνορα Cyberia, όπου όλοι είναι τηλεπαρόντες σε όλους και σε όλα, δεν έχει νόημα.

Τέλος, όσον αφορά το νόημα, πάλι η δοσοληψία είναι ασύμμετρη. Αυτή τη φορά, η μία πλευρά είναι θετική και η άλλη αρνητική. Αν παραμείνουμε το είδος των όντων, που ο Kierkegaard θεώρησε ότι είμαστε, θα απελπιστούμε αν όλες οι διακρίσεις που έχουν νόημα θα ισοπεδωθούν και εφόσον οι διακρίσεις που έχουν νόημα απαιτούν δέσμευση και τρωτότητα που απαιτούν την ενσώματη περατότητά μας, δε θα έπρεπε να έχουμε πρόβλημα να επιλέξουμε μεταξύ του ασώματου μηδενισμού και του ενσώματου νοήματος.

Αλλά δεν είναι όλ' αυτά μόνο για να πούμε ότι βλέπουμε ό,τι ο Ιστός δε μπορεί να κάνει για μας αλλά μπορεί να υπάρχουν σημαντικά πράγματα που μπορεί να κάνει, τα οποία ακόμα δε μπορούμε ούτε να τα φανταστούμε. Εξ άλλου, στο 'Φαίδωνα', ο Πλάτωνας, όπως γνωρίζουμε όλοι, εναντιώθηκε στην εισαγωγή της γραφής σε αντίθεση με το λόγο, γιατί, όπως τονίζει, το γράψιμο μειώνει τον πλούτο της επικοινωνίας, αφού είναι αδύνατο να διαβάσουμε τον τόνο του ομιλητή και τη σωματική του στάση. Επιπλέον, είδαμε ότι, αν οι συμφωνίες μπορούσαν να γίνονται από απόσταση, δε θα ήταν τόσο υποχρεωτικές όσο οι συμφωνίες που σφραγίζονται από τον ομιλούμενο λόγο. Πίστευε, επίσης, ότι οι άνθρωποι θα έχαναν την ικανότητά τους να θυμούνται σημαντικά γεγονότα.

Φυσικά, όλ' αυτά ήταν αλήθεια, αλλά ο Πλάτωνας δε μπορούσε να προβλέψει ότι χάριν της γραφής θα κερδίζαμε μία μεγαλύτερη ποικιλία στην επικοινωνία, νέους τρόπους να κάνουμε συμβόλαια από απόσταση, και μια ολόκληρη νέα πολιτισμική μνήμη. Αν μπορούσε να είχε προβλέψει όλα αυτά, μπορεί να είχε μία θετικότερη άποψη των εμπλεκόμενων διαδικασιών.

Χωρίς αμφιβολία το Διαδίκτυο, όπως το αυτοκίνητο, θα έχει τεράστιες συνέπειες τόσο για το καλό όσο και για το κακό, που δε μπορούμε να προβλέψουμε. Εν τούτοις, υπάρχουν δύο σημαντικές διαφορές μεταξύ των επιχειρημάτων μου και αυτών του Πλάτωνα. Δεν ξέρω ποιοι ήταν οι ισχυρισμοί για την αξία της γραφής μεταξύ των σύγχρονων του Πλάτωνα, αλλά υποστηρίζω ότι οι θετικοί ισχυρισμοί για την αξία του Διαδικτύου από τους σύγχρονούς μας είναι κυρίως υπερβολικοί. Οποιαδήποτε κι αν η μακρού εύρους αξία του Δικτύου αποδειχθεί ότι είναι, αυτή δε θα είναι η ποιότητα της πληροφορίας που προσφέρει, η δημοκρατική εξ αποστάσεως μάθηση που κάνει εφικτή, η παρουσία του χρήστη του Δικτύου σε όλη την πραγματικότητα και η δυνατότητα μιας νέας ζωής γεμάτης νόημα.

Ακόμη πιο σημαντικά, αν οι θέσεις μου είναι σωστές, το Δίκτυο διαφέρει δραματικά από τη γραφή στο γεγονός ότι μια άνευ κριτικής χρήση τους θα μας οδηγήσει στο να χάσουμε. Είναι απίθανο ότι οποιοσδήποτε σύγχρονος του Πλάτωνα να πρότεινε ότι όλοι θα ήταν καλύτερα όσο περισσότερο οι άνθρωποι άφηναν την ομιλία και ζούσαν τις ζωές τους μέσω της γραφής, ενώ ομάδες όπως οι Extropians μας λένε ότι όσο περισσότερο αφήνουμε τα σώματά μας και ζούμε στον Κυβερνοχώρο, θα είμαστε καλύτερα. Η απάντησή μου είναι ότι, αν καταφέραμε να ζήσουμε τις ζωές μας στον Κυβερνοχώρο, θα χάναμε πολύ περισσότερα από τις διαπροσωπικές συζητήσεις, τις λεκτικές υποσχέσεις και την δύναμη της μνήμης τα οποία έβλεπε ο Πλάτωνας να κινδυνεύουν λόγω της γραφής. Θα χάναμε τον μόνο αξιόπιστο τρόπο μας να βρίσκουμε σχετική πληροφορία, την ικανότητα για απόκτηση δεξιοτήτων, την αίσθηση της πραγματικότητας και τη δυνατότητα να διάγουμε τη ζωή με νόημα – τα τρία τελευταία χαρακτηριστικά αυτών που μας συγκροτούν ως ανθρώπινες οντότητες. Όντως είναι τόσο καθοριστικά αυτού που είμαστε που τίποτα νέο και απροσδόκητο δε θα μπορούσε να επανορθώσει το χάσιμό τους.

Αλλά θα θέλαμε, φυσικά, ακόμα να μάθουμε για τι είναι καλός ο Ιστός και για τι όχι, έτσι ώστε να μπορούμε να τον χρησιμοποιούμε για τα καλά του. Πως τότε θα κερδίζαμε από το Δίκτυο σε καθένα από τους παραπάνω τομείς; Προφανώς πρέπει να καλλιεργήσουμε μια συμβίωση στην οποία χρησιμοποιούμε τα σώματά μας και τις θετικές τους δυνάμεις να βρούμε τι είναι σχετικό, να μάθουμε ικανότητες μέσω εμπλοκής, να πάρουμε μια γεύση της πραγματικότητας και να κάνουμε τις ριψοκίνδυνες δεσμεύσεις που δίνουν νόημα στη ζωή, ενώ να αφήνουμε τον Ιστό να συνεισφέρει την εκπληκτική του ικανότητα να αποθηκεύει και να έχει πρόσβαση σε αστρονομικά ποσά πληροφορίας, να μας συνδέει με άλλους, να μας επιτρέπει να είμαστε παρατηρητές πολύ μακρινών τόπων και να πειραματιζόμαστε χωρίς ρίσκο με άλλους κόσμους και με άλλους εαυτούς. Στη θέση μιας περίληψης αυτών που έχουν ήδη ειπωθεί, τότε, θα ήθελα να δώσω μερικά παραδείγματα για το πώς μπορεί αυτή η συμβίωση να λειτουργήσει.

1. Σχετικότητα και ανάκτηση

Η αποτυχία της Τεχνητής Νοημοσύνης και η φτωχή απόδοση των συντακτικών συστημάτων για την ανάκτηση πληροφορίας έδειξαν ότι αν καταφέραμε να παραιτηθούμε από την σωματοποίηση μας για μια απεριόριστη ζωή στον Κυβερνοχώρο, θα έπρεπε επίσης να παραιτηθούμε από την δυνατότητα να ανακαλούμε το μεγαλύτερο μέρος της πληροφορίας που θα χρειαζόμαστε. Εφόσον οι ιχνηλάτες του Ιστού και οι μηχανές αναζήτησης ανταποκρίνονται μόνο στη σύνταξη και όχι στο νόημα μπορούν στην καλύτερη περίπτωση να επιστρέψουν στο χρήστη μόνο ένα μικρό ποσοστό των δυνατών σχετικών ιστοσελίδων. Ένας δραματικός τρόπος για να το δούμε αυτό είναι να σκεφτούμε το συνεχόμενο πόλεμο μεταξύ των σχεδιαστών μηχανών αναζήτησης και αυτών που προωθούν διαφημιστικό υλικό, αυτών που θέλουν οι δικές τους άσχετες πληροφορίες να αντικαταστήσουν τη σχετική πληροφορία που ψάχνει ο χρήστης του Δικτύου.

Οι σχεδιαστές των ιστοσελίδων θα ήθελαν να κάνουν τα δικά τους sites να ανασύρονται με μεγαλύτερη πιθανότητα από μηχανές αναζήτησης που ψάχνουν συγκεκριμένα είδη περιεχομένου. Υπάρχουν, στην πραγματικότητα, υπηρεσίες που δείχνουν στους ανθρώπους πώς να προωθούν τους τόπους τους ώστε να επιλέγονται από δημοφιλείς μηχανές αναζήτησης. Τέτοιες υπηρεσίες προτείνουν μια ποικιλία τεχνικών, από τις οποίες η πιο ευρέως διαφημισμένη

είναι το 'γέμισμα με λέξεις κλειδιά', όπου σελίδες και σελίδες μιας μόνης λέξης αόρατα προστίθενται στο Δικτυακό τόπο ώστε να προκαταλάβουν τι μηχανές αναζήτησης που μετρούν τις συχνότητες των λέξεων. Σ' αυτό άμυνα, οι μηχανές αναζήτησης προγραμματίζονται τώρα να αγνοούν επιλεγμένες από το συγγραφέα λέξεις κλειδιά παρ' ότι αυτός είναι ένας από τους πιο επιτυχημένους τρόπους εξακρίβωσης του περιεχομένου ενός εγγράφου ή ενός τόπου. Σε απάντηση, οι spammers τώρα βάζουν τις λέξεις κλειδιά σε γεννώμενες από υπολογιστή αλυσίδες λέξεων που έχουν τη γραμματική μορφή προτάσεων με νόημα. Ένα διάσημο παράδειγμα από τη γλωσσολογία μιας τέτοιας πρότασης είναι η πρόταση: 'Οι άχρωμες πράσινες ιδέες κοιμούνται θυμωμένα'. Οι κατασκευαστές έτσι προσπαθούν να επηρεάσουν τις μηχανές αναζήτησης και οι μηχανές αναζήτησης να μην επηρεαστούν από τους κατασκευαστές. Αυτός είναι ένας συναρπαστικός πόλεμος που θα έπρεπε να είναι το θέμα ενός ολόκληρου βιβλίου, αλλά το φιλοσοφικό ηθικό δίδαγμα είναι απλό: μπορείς να ξεγελάσεις μία μηχανή αναζήτησης επειδή είναι μια μηχανή σύνταξης και άρα δεν έχει κοινή λογική και σε καμία περίπτωση Δε βγάζει νόημα αλλά δεν μπορείς να ξεγελάσεις ένα ανθρώπινο ον.

Ένα ανθρώπινο ον που ανταποκρίνεται στο νόημα ενός αρχείου ή ενός Δικτυακού τόπου δεν θα ξεγελιόταν από σελίδες και σελίδες της ίδιας λέξης ή από γραμματικές προτάσεις που δεν έχουν νόημα, ενώ μια μηχανή αναζήτησης που μπορεί να χρησιμοποιήσει τυπικά μέτρα για να βρει περιεχόμενο αναπόφευκτα ξεγελιέται με τέτοια τεχνάσματα. Αυτό δείχνει ότι τα ανθρώπινα όντα θα έπρεπε να παίζουν ένα ρόλο στην αναζήτηση. Ο Gordon Rios προβλέπει ότι σύντομα θα εμφανιστεί μια νέα ομάδα επαγγελματιών διαμεσολαβητών που θα αποκρίνονται στο νόημα και θα έχουν κοινή λογική άρα θα είναι ικανοί να εντοπίζουν τα τεχνάσματα των spammers. Επίσης τα ανθρώπινα όντα θα μπορούσαν να εκμεταλλευτούν τις γνώσεις τους για το πώς δουλεύουν διάφορες μηχανές αναζήτησης έτσι ώστε να χρησιμοποιούν εκείνη που είναι πιο κατάλληλη για κάθε συγκεκριμένη απαίτηση. Πιο σημαντικό απ' όλα, αυτοί οι διαμεσολαβητές θα είναι ειδικοί σε κάποιο συγκεκριμένο τομέα και, όπως οι παλιοί βιβλιοθηκάριοι, θα είναι σε θέση να επιλέξουν τα σχετικά έγγραφα ανάμεσα σε όλα αυτά που θα έδινε η μηχανή αναζήτησης. Ένα άρθρο στους *New York Times* ανακεφαλαιώνει τη διαπίστωση ότι δεν μπορούμε να κάνουμε χωρίς τους ενσώματους ανθρώπους με την αίσθησή τους της σχετικότητας αλλά πρέπει να σχηματίσουμε μια σχέση συμβίωσης με τις ασώματες μηχανές:

Όταν πρωτοεμφανίστηκαν οι μηχανές αναζήτησης, χαιρετίστηκαν γιατί ότι είχαν επιτύχει δύο πράγματα τα οποία Δεν θα μπορούσαν να είχαν γίνει από άνθρωπο σε καμία μεγάλη κλίμακα: Οι μηχανές αναζήτησης χρησιμοποίησαν δράστες λογισμικού για να βρίσκουν και να δεικτοδοτούν δικτυακούς τόπους σχεδόν με την εμφάνισή τους και μπορούσαν σχεδόν στιγμιαία να ταιριάζουν μια μακρινή Ιστοσελίδα με μια μοναδική λέξη κλειδί που τυπωνόταν στο ευπρόσιτο κουτάκι αναζήτησης.

Αλλά η υπόσχεση της αυτοματοποίησης έχει καταλαγιάσει με την επιτυχία του Ιστού. Υπάρχουν τώρα περισσότερες από ένα δισεκατομμύριο Ιστοσελίδες και σύμφωνα με τους υπολογισμούς κάποιων ειδικών, το νούμερο αυτό διπλασιάζεται κάθε οκτώ μήνες . . . Για να το αντιμετωπίσουν, πολλές μηχανές αναζήτησης έχουν καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η απλή δεικτοδότηση περισσότερων σελίδων δεν είναι η λύση. Αντί αυτού, αποφάσισαν να βασιστούν στη μόνη πηγή που κάποτε θεωρείτο εγκαταλειμμένη: την ανθρώπινη κρίση.¹

2. Εξ' αποστάσεως Εκπαίδευση

Δεδομένου ότι οι προς απόκτηση ικανότητες απαιτούν εμπλοκή και ρίσκο και ότι οι επαγγελματικές και πολιτισμικές ικανότητες μπορούν να μεταδοθούν μόνο από σώμα σε σώμα μέσω της μαθητείας, ακόμα, στην εκπαίδευση, υπάρχουν πολλοί τρόποι συνδυασμού των πλεονεκτημάτων της παλαιού τύπου διάλεξης / συζητήσεων με τη δύναμη του Ιστού. Δεδομένης μιας τάξης στην οποία οι μαθητές είναι σωματικά παρόντες και υπάρχει ήδη μια από κοινού διάθεση ενδιαφέροντος για μάθηση, οι δάσκαλοι βρήκαν ότι αν βάζουν τις εργασίες, τις ερωτήσεις, τα θέματα κλπ σε μια Ιστοσελίδα μαθήματος, αυτό βοηθά τους μαθητές να είναι ενημερωμένοι για αυτά που συμβαίνουν στο μάθημα. Επίσης, οι δάσκαλοι μπορούν να θέτουν ερωτήματα τα οποία οι μαθητές μπορούν να συζητούν σε μια ομάδα ηλεκτρονικών συζητήσεων, και μπορούν να παρεμβαίνουν στη συζήτηση όταν είναι απαραίτητο για να ξεκαθαρίζουν θέματα που ανακύπτουν από τους μαθητές.

Επιπλέον, ανακάλυψα ότι είναι χρήσιμο να βάζω τις πραγματικές μου διαλέξεις φορμαρισμένες σε MP3 στην Ιστοσελίδα του μαθήματος, έτσι ώστε μαθητές που έχασαν το μάθημα να μπορούν να το ακούσουν αργότερα από τα σπίτια τους και οι μαθητές που γράφουν εργασίες να μπορούν να ξαναδούν τις διαλέξεις που έγιναν τόσο γρήγορα για αυτούς ώστε να τις παρακολουθήσουν. Φυσικά αν κάποιος συζητά για ταινίες στα μαθήματά του, όπως κάνω εγώ, μπορεί επίσης να συμπεριλάβει στην Ιστοσελίδα του μαθήματος κομμάτια της ταινίας για τη σκηνή που συζητήθηκε παράλληλα με το ακουστικό υλικό.

Αυτό το εξάμηνο, προχώρησα ένα βήμα παραπάνω και κανόνισα να κάνω μια δικτυακή εκπομπή ενός από τα μαθήματά μου σε βίντεο έτσι ώστε οι μαθητές να μπορέσουν να το δουν από το σπίτι τους αντί να κάθονται στο πάτωμα σε μια πολυπληθή τάξη. Θα μπορούσε κανείς να αναρωτηθεί γιατί σε αυτή την περίπτωση οι μαθητές να μπουν στον κόπο να έρθουν στην τάξη, αλλά μάλλον οι περισσότεροι μαθητές κάτι εξαιρετικό πρέπει να παίρνουν με τη σωματική τους παρουσία στις διαλέξεις - μοιράζονται την διάθεση της τάξης και κάνουν ριψοκίνδυνες προτάσεις στις συζητήσεις στην τάξη - αφού, παρ' ότι μπορούν να δουν τις διαλέξεις στον υπολογιστή τους οποιαδήποτε ώρα τους βολεύει, η παρακολούθηση στην τάξη δεν επηρεάστηκε καθόλου, με εξαίρεση τις βροχερές ημέρες όπου η παρακολούθηση μειώνεται περίπου κατά 30 τοις εκατό. Αυτό δείχνει ότι η παρουσία στην τάξη γίνεται αισθητή ως μια θετική εμπειρία για την οποία οι περισσότεροι μαθητές θα υπέμεναν και κακοκαιρίες προκειμένου να παρακολουθήσουν, αλλά και ότι η δικτυακή εκπομπή προσφέρει αρκετά έτσι ώστε αυτοί που προτιμούν την άνεσή τους να μπορούν να χρησιμοποιούν την εξ' αποστάσεως μάθηση- είναι σίγουρα καλύτερα από το τίποτα.

Οι μαθητές που παρακολούθησαν τις διαλέξεις μου από τα σπίτια τους είπαν ότι βοηθήθηκαν αρκετά από τις αρχειοθετημένες δικτυακές εκπομπές *εφόσον είχαν έρθει στη διάλεξη*. Έπειτα, μπορούσαν να ξαναδούν την δικτυακή εκπομπή, σταματώντας το βίντεο για να επαναλάβουν τα δύσκολα σημεία. Αλλά ένιωθαν ότι υπήρχε κάτι όταν ήταν παρόντες στην τάξη με τον δάσκαλο και τους άλλους μαθητές που τους έδινε την αίσθηση της 'διασύνδεσης' την οποία δεν ήθελαν να αποχωριστούν. Επίσης ένιωθαν ότι η παρουσία του δασκάλου συγκέντρωνε την προσοχή τους σε αυτό που ήταν σημαντικό στο υλικό που παρουσιαζόταν. Ακόμη, είπαν, προς έκπληξή μου, ότι προτιμούσαν την *ηχογραφημένη* έκδοση των διαλέξεων μου, Είπαν ότι έβρισκαν πως η κινούμενη εικόνα σχεδόν τους αποσπούσε την προσοχή. Εκτιμούσαν το να βλέπουν τα

διαγράμματα και τα βασικά σημεία, αλλά δεν χρειαζόταν να με βλέπουν να τα γράφω στον πίνακα αφού πάντα διαθέτω το υλικό στην Ιστοσελίδα του μαθήματος. Φυσικά, γράφω περισσότερα στον πίνακα από ότι στα διαγράμματα έτσι προς απάντηση στα σχόλια των μαθητών μου σκέφτομαι να τραβάω μια ψηφιακή φωτογραφία του πίνακα στο τέλος κάθε διάλεξης και να τη βάζω στην Ιστοσελίδα του μαθήματος μαζί με την ηχογράφηση. Επομένως, φαίνεται, ότι δεν θα κέρδιζα καμιά πρόσθετη αξία με την δικτυακή εκπομπή στο μάθημά μου. Σε οποιαδήποτε περίπτωση, για αυτούς τους μαθητές, η εξ' αποστάσεως μάθηση φαίνεται να προϋποθέτει τη σωματική παρουσία.

3. Τηλεπαρουσία

Έχω επιχειρηματολογήσει ότι η τηλεπαρουσία ποτέ δεν μπορεί να μας δώσει την αίσθηση της πραγματικότητας πολύ μακρινών πραγμάτων, ούτε μπορεί να μεταφέρει μια αίσθηση εμπιστοσύνης των απομακρυσμένων ανθρώπινων όντων. Γι' αυτό φαίνεται χάσιμο χρόνου να προσπαθούμε να κάνουμε την τηλεπαρουσία να αντικαταστήσει τη σωματική παρουσία προσθέτοντας συναισθήματα, μυρωδιές κτλ. Ακόμα, όπως έχουμε δει υπάρχει ένας χώρος για τηλεσυνδιασκέψεις όταν οι άνθρωποι ήδη γνωρίζουν και εμπιστεύονται ο ένας τον άλλο. Και, φυσικά, η τηλεπαρουσία είναι ακόμη απαραίτητη σε εκείνους τους τομείς για τους οποίους αναπτύχθηκε, όπως η ενασχόληση με πράγματα όπου η σωματική παρουσία είναι πολύ μεγάλη, πολύ μικρή, ριψοκίνδυνη κλπ σαν η επισκευή πυρηνικών αντιδραστήρων και η εξερεύνηση ακατοίκητων πλανητών. Αυτές οι δυνατότητες προηγούνται του Παγκόσμιου Ιστού, αλλά ο Ιστός μπορεί να επεκτείνει τις αντιλήψεις μας και την ενεργή παρέμβασή μας στις μακρινές γωνιές του σύμπαντος. Εκτιμάται ότι υπάρχουν τώρα πάνω από 2.000 Webcams σε λειτουργία και μέσω αυτών μπορεί κανείς να δει την κυκλοφοριακή κίνηση ή τον καιρό οποιαδήποτε ώρα σχεδόν οπουδήποτε στον κόσμο. Πράγματι, το πνεύμα μας βέβαια μπορεί να επεκτείνεται όλο και περισσότερο στο σύμπαν. Όσο θα συνεχίσουμε να εκτιμάμε το σώμα μας και δεν χάνουμε τις γνώσεις της τεχνολογίας όταν αντικαθιστούμε με την εξ' αποστάσεως μάθηση τις διαλέξεις και τη μαθητεία, μπορούμε να προσμένουμε βελτιωμένες εκδόσεις αυτοκινήτων όπως το Mars rover τα οποία θα εξερευνούν μακρινούς πλανήτες ενώ εκατομμύρια από εμάς θα είμαστε τηλεθεατές ταυτόχρονα.

Αλλά θα πρέπει να είμαστε επιφυλακτικοί για την έλξη της τηλεπαρουσίας. Η χρήση των ρομπότ μαζί με την διαμεσολαβημένη μέσω του Διαδικτύου τηλεπαρουσία προσφέρει σε καθένα από εμάς την ελκυστική δυνατότητα να μπορούμε να ελέγχουμε μακρινούς αντιπροσώπους των εαυτών μας που είναι προεκτάσεις των ματιών και των αυτιών μας. Τότε θα μπορούσαμε να πάρουμε μέρος σε καταστάσεις πολύ επικίνδυνες για εμάς να τις εξερευνήσουμε από μόνοι μας, όπως για παράδειγμα το να περπατάμε μέσα σε έναν πυρηνικό αντιδραστήρα, ή απλά θα μπορούσαμε να είμαστε παρόντες σε καταστάσεις για τις οποίες ήμασταν πολύ μακριά ώστε να μπορέσουμε να τις παρακολουθήσουμε, όπως παίρνοντας μέρος στην τελετή των βραβείων Oscar ενώ γυρίζαμε μια σκηνή στη Γαλλία. Μετά από σαράντα χρόνια που μας λένε ότι ένα οικιακό ρομπότ είναι στα σκαριά, θα σκεφτόταν κανείς ότι ένα τέτοιο ρομπότ σκλάβος, που θα μπορούσε να μας αντιπροσωπεύει σε επικίνδυνους και πολύ μακρινούς τόπους, είναι εύκολο να φτιαχτεί και τώρα χάρη στη δυνατότητα της τηλεπαρουσίας, πολύ εύκολο να εξελιχθεί. Εξάλλου, χάρη στο Telegarden του Ken Goldberg μπορεί κανείς να ελέγχει ένα ρομποτικό βραχίονα ώστε να φυτεύει και να ποτίζει σ' ένα χωράφι στο Linz.

Ατυχώς, όμως, η πραγματικότητα μένει πολύ πίσω από τις προβλέψεις. Σε μια πρόσφατη διεθνή

συνάντηση κατασκευαστών ρομπότ που έγινε στο MIT όλοι εκτός λίγων φανατικών συμφώνησαν ότι τα ανθρωποειδή ρομπότ θα παρέμεναν, για πολύ καιρό, επιστημονική φαντασία. Ένας δημοσιογράφος των *New York Times* συμπλήρωσε την ακόλουθη αναφορά:

Οι οργανωτές της συνδιάσκεψης *Ανθρωποειδή 2000* του προηγούμενου μήνα έκαναν μια έρευνα σε κάποιους από τους συμμετέχοντες για τις δυνατές κοινωνικές συνέπειες της δουλειάς τους. Σε μια κλίμακα από το 0 για το πολύ απίθανο έως το 5 για το πολύ πιθανό, οι ερευνητές της ρομποτικής έβαλαν 0 στο ενδεχόμενο «ότι τα ρομπότ θα είναι το επόμενο βήμα στην εξέλιξη και ότι τελικά θα αντικαταστήσουν τα ανθρώπινα όντα». Είναι πολύ λιγότερο αισιόδοξοι από άλλους ανθρώπους όπως οι παραγωγοί ταινιών, είπε ο Dr Alois Knoll . . . ένας από τους οργανωτές του συνεδρίου . . . Ο Dr Knoll κατέγραψε τους περιορισμούς των σημερινών ρομπότ: ‘Δεν έχουμε τη μηχανική δεξιότητα. Δεν έχουμε την παροχή ενέργειας. Δεν έχουμε το μυαλό. Δεν έχουμε τα συναισθήματα. Δεν έχουμε την αυτονομία γενικότερα . . . ώστε να πλησιάσουμε τους ανθρώπους.’²

Αλλά μην ανησυχείτε, ο Ken Goldberg και οι συνεργάτες του πρότειναν μια λύση η οποία τώρα ερευνάτε από το Media lab του MIT. Αυτοί που εμπλέκονται συνειδητοποιούν ότι τα ρομπότ, για πολύ καιρό, θα είναι πολύ αδέξια ώστε να γίνουν οι αντιπρόσωποί μας και έτσι προτείνουν να στρατολογήσουμε πραγματικούς ανθρώπους για να κάνουν τη δουλειά. Επομένως δουλεύουν πάνω στο πώς ένας άνθρωπος μπορεί να τηλεδιευθύνει ένα τηλεδράστη που θα φοράει ξένες καρδιές και μικρόφωνα τα οποία θα έδιναν τη δυνατότητα στον ελεγκτή να είναι τηλεπαρών σε πολύ μακρινά γεγονότα. Ο τηλεδράστης, που θα προσωποποιεί ένα σκλάβο ρομπότ, θα φοράει μεγάλα γυαλιά με φώτα στις άκρες που θα του δείχνουν προς ποια μεριά να γυρίσει και πόσο γρήγορα να κινηθεί κτλ καθώς ο ελεγκτής θα το έχει τηλεδιευθύνει να πάρει μέρος για παράδειγμα σε μια απομακρυσμένη τελετή βραβείων.

Το περιοδικό *Fortune* δημοσίευσε το παρακάτω άρθρο σχετικά με το σχέδιο του Media Lab με τον τίτλο ‘Όντας εκεί’

Στείλε ένα Τηλε-Δράστη έξω σε μία θέση και βλέπεις ότι βλέπει και ακούς ότι ακούει. Πολλοί συμμετέχοντες μπορούν να συνδεθούν, όλοι να μοιράζονται την ίδια θέα και όλοι να βοηθούν στην κατεύθυνση της δράσης. «Αφήνει οποιονδήποτε να παρεισφρήσει μια μακρινή εμπειρία- ένα αθλητικό γεγονός, ένα συνέδριο ίσως ακόμα και ένα μέρος πολύ επικίνδυνο για τους περισσότερους ανθρώπους, όπως μια πολεμική ζώνη» λέει ο Ken Goldberg . . . Ο Goldberg δημιούργησε την ιδέα με μια ομάδα συναδέλφων του σαν μέρος των πειραμάτων τους για την ‘τηλεπαρουσία’ η οποία χρησιμοποιεί την τεχνολογία για να εκμηδενίσει την απόσταση. Όσο βελτιώνεται το εύρος ζώνης και η τεχνολογία των μηχανών λήψης γίνεται φθηνότερη, βλέπουν ότι οι Τηλε-Δράστες θα γίνονται πιο κοινοί.³

Προτείνοντας έναν έξυπνο τελικό γύρο, για τις αποτυχίες της τεχνητής νοημοσύνης και την οπισθοχώρηση των ερευνητών ανθρωποειδών ρομπότ, το Media Lab πέτυχε για άλλη μια φορά πάλι να επιδείξει μια ενοχλητική ροπή των φίλων των υπολογιστών. Οι υπολογιστές δείχνουν τη δυνατότητα να αυξήσουν τις ανθρώπινες ικανότητες όπως η μνήμη και η ικανότητα υπολογισμού, αλλά αποδεικνύεται ότι υστερούν σε άλλες ικανότητες όπως η ευφυΐα και η ικανότητα να κινούν το σώμα τους με προσαρμοσμένους και συντονισμένους τρόπους. Έτσι αφού οι υπολογιστές δεν μπορούν να κάνουν αυτό που οι άνθρωποι εύκολα κάνουν, για να έχουμε την επιθυμητή συνεργασία μεταξύ ανθρώπου και μηχανής, θα πρέπει οι άνθρωποι να εκπαιδευτούν να λειτουργούν όπως οι υπολογιστές. Για να εκμεταλλευτούμε τη δυνατότητα της τηλεπαρουσίας, αφού τα ρομπότ δεν μπορούν να προγραμματιστούν να συμπεριφέρονται όπως

οι άνθρωποι, θα πρέπει οι άνθρωποι να μάθουν να συμπεριφέρονται όπως τα ρομπότ.

4. Νόημα

Μερικά από τα πιο ενοχλητικά ερωτήματα εγείρονται για το αν ο Παγκόσμιος Ιστός βελτιώνει ή υποβαθμίζει την ποιότητα της ζωής μας. Έχουμε δει ότι δύο έρευνες δείχνουν ότι η ζωή μέσω του Δικτύου οδηγεί στην απομόνωση, και μια από αυτές τις έρευνες επιπλέον δείχνει ότι η χρήση του Δικτύου οδηγεί στη μοναξιά και την κατάθλιψη.

Ακόμα μια πρόσφατη έρευνα του National Public Radio (NPR) έδειξε ότι οι άνθρωποι ένιωθαν ακριβώς τα αντίθετα από τα αρνητικά αποτελέσματα που βρέθηκαν στις μελέτες των Carnegie-Mellon και Stanford. Παραθέτω από τον δικτυακό τόπο του NPR:

Μια νέα δημοσκόπηση των National Public Radio, Kaiser Family Foundation και του Harvard's Kennedy School of Government δείχνει ότι οι άνθρωποι υπερβολικά πιστεύουν ότι οι υπολογιστές και το Διαδίκτυο έχουν κάνει τις ζωές των Αμερικανών καλύτερες. Σχεδόν 9 στους 10 λένε ότι οι υπολογιστές έχουν κάνει τη ζωή καλύτερη για τους Αμερικανούς και περισσότεροι από 7 στους 10 λένε ότι το Διαδίκτυο έχει κάνει τη ζωή καλύτερη.⁴

Ακόμα η δημοσκόπηση έδειξε ότι 'περισσότεροι από τους μισούς (αυτών που ερωτήθηκαν) λένε ότι οι υπολογιστές οδήγησαν τους ανθρώπους στο να περνούν λιγότερο χρόνο με τις οικογένειές τους και τους φίλους τους'. Αυτό δείχνει, νομίζω, ότι όχι μόνο μεταμορφωνόμαστε από τον τρόπο που χρησιμοποιούμε τα εργαλεία μας, δεν είμαστε συνειδητοποιημένοι για το πώς μεταμορφωνόμαστε, και έτσι πρέπει όλο και περισσότερο να προσπαθούμε να κάνουμε σαφές αυτό που το Δίκτυο κάνει για μας και τι εκείνο μας κάνει κατά τη διαδικασία.

Έχω προτείνει ότι, όσον αφορά το νόημα, αυτό που κάνει το Δίκτυο σε μας, στην πραγματικότητα, είναι να κάνει τις ζωές μας χειρότερες παρά καλύτερες. Το να ζει κανείς τη ζωή του στον Ιστό είναι ελκυστικό αφού εξαλείφει την τρωτότητα και τη δέσμευση, αλλά αν ο Kierkegaard έχει δίκιο, αυτή η έλλειψη πάθους υποχρεωτικά εξαλείφει τον ίδιο και το νόημα.

Θα πρέπει έτσι να γίνει φανερό ότι τα εργαλεία δεν είναι ουδέτερα και ότι η χρήση του Δικτύου μειώνει την εμπλοκή στον φυσικό και τον κοινωνικό κόσμο. Αυτό με τη σειρά του, μειώνει την αίσθηση της πραγματικότητας και του νοήματος της ζωής του. Όντως φαίνεται ότι όσο περισσότερο χρησιμοποιούμε το Δίκτυο, τόσο περισσότερο θα τείνουμε να οδηγηθούμε στον μη πραγματικό, μοναχικό και χωρίς νόημα κόσμο αυτών που θέλουν να φύγουν από όλα τα κακά που η σάρκα τους έχει κληρονομήσει.

Αν, όμως, κάποιος είναι αφοσιωμένος σε ένα σκοπό, ο Παγκόσμιος Ιστός μπορεί να αυξήσει τη δύναμη της δράσης του, τόσο παρέχοντάς του σχετική πληροφορία όσο και φέρνοντας σε επαφή αφοσιωμένους ανθρώπους με άλλους ανθρώπους που μοιράζονται τον ίδιο σκοπό, οι οποίοι είναι έτοιμοι να διακινδυνεύσουν το χρόνο τους και τα χρήματά τους, ίσως ακόμα και τις ζωές τους επιδιώκοντας τον κοινό στόχο. Για παράδειγμα, η συμφωνία εξάλειψης των αρχών σφυρηλατήθηκε και προωθήθηκε ευρέως χάρη στο γεγονός ότι το Δίκτυο είναι διεθνές και δεν έχει φύλακες των πυλών.

Αλλά ο κίνδυνος, που δημιουργείται από τη διαφορούμενη ομοιότητα των κοινωνικών κυβερνοχώρων με κοινότητες του ενσώματου κοινωνικού κόσμου, διαφαίνεται καθαρότερα στην δεύτερη έκδοση του φημισμένου βιβλίου του Howard Rheingold, *The Virtual Community*⁵. Στο καινούριο του κεφάλαιο 'Ξανασκεπτόμενοι τις κοινότητες' ο Rheingold υπεύθυνα συζητά ένα σωρό θέματα γύρω από τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα των αλληλεπιδράσεων πολλών με ένα στον κυβερνοχώρο. Δυστυχώς, η ανάλυσή του αμαυρώνεται από την αποτυχία του να διαχωρίσει τις διάφορες μορφές που μπορούν να πάρουν τέτοιες κοινότητες στο Διαδίκτυο.

Για να ξεκινήσουμε, ο Rheingold υποστηρίζει την πεποίθησή του ότι οι κυβερνοκοινότητες μπορούν να βελτιώσουν τη δημοκρατία. Λέει ότι 'Η πιο σοβαρή κριτική αυτού του βιβλίου είναι η πρόκληση του ισχυρισμού μου ότι οι συζητήσεις πολλών με έναν μπορούν να συμβάλλουν στην υγεία της δημοκρατίας κάνοντας δυνατή την καλύτερη επικοινωνία μεταξύ πολιτών'⁶. Στη συνέχεια συνεχίζει αναπτύσσοντας τον ισχυρισμό που έχει κάνει στην πρώτη έκδοση του βιβλίου του, ότι το Διαδίκτυο 'ίσως βοηθήσει στο ξαναζωντάνεμα της δημόσιας σφαίρας', όντως, ότι 'το όραμα ενός παγκόσμιου δικτύου επικοινωνιών που είναι σχεδιασμένο για τον πολίτη και ελεγχόμενο από τους πολίτες είναι μια εκδοχή τεχνολογικού ουτοπισμού που θα μπορούσε να ονομαστεί όραμα "της ηλεκτρονικής αγοράς" '. 'Στην πρωταρχική δημοκρατία των Αθηναίων', εξηγεί, 'η αγορά ήταν ο χώρος του εμπορίου και επιπλέον ήταν εκεί όπου συναντιόντουσαν οι πολίτες για να μιλήσουν, να σχολιάσουν, να επιχειρηματολογήσουν, να αναμετρηθούν, να βρουν τα αδύνατα σημεία των πολιτικών ιδεών συζητώντας για αυτές'.⁷

Αλλά το όραμα μιας παγκόσμιας ηλεκτρονικής αγοράς ακριβώς χάνει το νόημα της θέσης του Kierkegaard ότι οι άνθρωποι που μιλούσαν μεταξύ τους στην Αθηναϊκή αγορά ήταν μέλη μιας άμεσης δημοκρατίας που ευθέως επηρεαζόταν από τα θέματα που συζητούσαν και ακόμα πιο σημαντικά το νόημα της συζήτησης ήταν για αυτούς να πάρουν την ευθύνη και το ρίσκο να ψηφίσουν δημόσια στα ερωτήματα για τα οποία συζητούσαν. Για τον Kierkegaard μια παγκόσμια ηλεκτρονική αγορά είναι σχήμα οξύμωρο. Η Αθηναϊκή είναι το ακριβώς αντίθετο της δημόσιας σφαίρας, όπου ανώνυμοι από όλο τον κόσμο δίνουν συμβουλές ηλεκτρονικά χωρίς να τους ζητηθεί, οι οποίοι δεν ρισκινδυνεύουν τίποτα, συγκεντρώνονται για να ανακοινώσουν και να υποστηρίξουν τις γνώμες τους. Σαν μια προέκταση της ξεριζωμένης δημόσιας σφαίρας, η ηλεκτρονική αγορά είναι ένας σοβαρός κίνδυνος για την πραγματική πολιτική κοινότητα. Ο Kierkegaard μας δίνει τη δυνατότητα να δούμε ότι το πρόβλημα δεν είναι ότι η 'ηλεκτρονική αγορά' του Rheingold είναι πολύ ουτοπιστική· δεν είναι καν μια αγορά, αλλά ένας τόπος στο πουθενά για ανώνυμους ανθρώπους του πουθενά. Σαν τέτοιος, είναι επικίνδυνα δυστοπικός.

Η συζήτηση θολώνεται από το γεγονός ότι ο Rheingold δεν διακρίνει την αρνητική επιρροή της συνεισφοράς του Δικτύου στη δημόσια σφαίρα από τους δύο θετικούς τρόπους με τους οποίους το Δίκτυο επιτρέπει στους ανθρώπους να δραπετεύσουν από τη φυλακή του ατελείωτου συλλογισμού: τις *αισθητικές δυνατότητες* των δυνητικών δεσμεύσεων από τη μια μεριά και από την άλλη την *ηθική πραγματικότητα* της δεσμευμένης δράσης.

Οι δυνητικές κοινότητες αποτελούν μια ενδιαφέρουσα φυγή στην αισθητική σφαίρα της ύπαρξης. Τέτοιες κοινότητες είναι με κάποιο τρόπο η αντίθεση της δημόσιας σφαίρας αφού οι ισχυρές δεσμεύσεις ενθαρρύνονται, δεν αποδοκιμάζονται και τα προς συζήτηση θέματα είναι κρίσιμου ενδιαφέροντος στη δυνητική κοινότητα. Ο Kierkegaard συμφωνεί ότι οι άνθρωποι στην αισθητική σφαίρα της ύπαρξης εμπλέκονται καθένας στη συναισθηματική ζωή του άλλου.

Αλλά αυτό που είναι ουσιαστικό για αυτόν είναι ότι, παρ' ότου το αισθητικό πρόσωπο ζει σ' ένα κόσμο έντονων συναισθημάτων και ζωντανής επικοινωνίας, όλο το δράμα είναι σαν ένα παιχνίδι στο οποίο δεν υπάρχουν πραγματικές εγκόσμιες συνέπειες και δεν υπάρχει πραγματικό εγκόσμιο ρίσκο. Τα άτομα μπορούν να μπαίνουν ή να βγαίνουν από μια δυνητική κοινότητα πολύ πιο εύκολα από ότι μπορούν να μετακομίσουν από μια πόλη που αντιπαθούν. Όπως είδαμε, ο Kierkegaard λέει ότι η αισθητική σφαίρα μετατρέπει την ύπαρξη σε θεατρικό έργο. Ο Rheingold ειλικρινά αντιμετωπίζει τον κίνδυνο ότι οι 'δυνητικές κοινότητες μπορεί να είναι ψευδή υποκατάστατα της αληθινής πολιτικής δέσμευσης'.⁸ Και ομολογεί ότι:

Το περισσότερο από αυτό που πρέπει να γίνει πρέπει να γίνει πρόσωπο με πρόσωπο, άτομο με άτομο- πολιτική δέσμευση σημαίνει να έχεις दोσοληψίες με τους γείτονές σου, στον κόσμο που ζει το σώμα σου . . . Η ομιλία μεταξύ πληροφορημένων πολιτών μπορεί να βελτιωθεί, να ξαναζωντανέψει, να αποκατασταθεί σε κάποιο βαθμό επιρροής- αλλά μόνο αν ένα επαρκές πλήθος ανθρώπων μάθουν πώς να χρησιμοποιούν σωστά τα εργαλεία επικοινωνίας και να τα εφαρμόσουν σε πραγματικές εγκόσμιες καταστάσεις πολιτικής επίλυσης προβλημάτων.⁹

Θα συμπέρανε κανείς, και ο Rheingold μπορεί να συμφωνούσε, ότι σαν παιχνίδι, η εμπλοκή σε δυνητικές κοινότητες δεν είναι απειλή για την πολιτική δέσμευση στις πραγματικές κοινότητες. Αλλά γίνεται επιβλαβής αν, όπως γίνεται συνήθως, η μη ριψοκίνδυνη φύση της, την κάνει πιο ελκυστική από τον επικίνδυνο πραγματικό κόσμο και έτσι οι πολίτες χάνουν το χρόνο και την ενέργεια που θα μπορούσαν να είχαν αφιερώσει σε πράγματα που απασχολούν την πραγματική κοινότητα.

Έτσι, στο καινούριο του κεφάλαιο, ο Rheingold μετατοπίζει την έμφαση στο ρόλο που μπορεί να παίξει το Διαδίκτυο για να φέρνει ανθρώπους μαζί και με συγκεκριμένα προβλήματα και να τους δίνει τη δυνατότητα να δρουν πιο αποτελεσματικά.

Έτσι πρότείνει 'τον πειραματισμό με διαφορετικά εργαλεία για την πολιτική εμπλοκή'.¹⁰ Αλλά η υπεράσπισή του τέτοιων Διαδικτυακών ομάδων ενδιαφερόντων παρουσιάζεται ως μια υπεράσπιση της δημόσιας σφαίρας, έτσι ώστε η σημαντική διάκριση μεταξύ ανεξάρτητων και ανώνυμων συζητήσεων και της εμπλεκόμενης υπεύθυνης δράσης, να χάνεται. Η εντυπωσιακή λίστα του Rheingold με τις Διαδικτυακές ομάδες που υιοθετούν συγκεκριμένες δεσμεύσεις- όπως μια ομάδα που λέγεται Cap-Advantage η οποία παρέχει 'Εργαλεία για Δικτυακή Συνηγορία και κινητοποίηση σε τοπικό επίπεδο' – επίσης περιέχει ελεύθερα περιρρέουσες ομάδες της δημόσιας σφαίρας όπως το Freedom Forum, που περιγράφει ως 'ένα φιλειρηνικό διεθνές ίδρυμα αφιερωμένο στον ελεύθερο τύπο, στον ελεύθερο λόγο και στο ελεύθερο πνεύμα για όλους τους ανθρώπους'.¹¹

Αν κάποιος διαβάζοντας το βιβλίο του Rheingold αναλογιστεί την τρίπτυχη διάκριση του Kierkegaard μεταξύ της δημόσιας σφαίρας με την στοχαστική αποστασιοποίησή της από τα τοπικά θέματα, την αισθητική σφαίρα με την ακίνδυνη προσομοίωση των σοβαρών ενδιαφερόντων του πραγματικού κόσμου και την ηθική σφαίρα με τις τοπικές πολιτικές δεσμεύσεις, θα ήταν ευγνώμων στον Rheingold που έθεσε το εντυπωσιακό φάσμα αυτών που μπορεί να παρέχει το Διαδίκτυο. Αλλά θα πρέπει κανείς να αναλογιστεί, εκτός από τις παραπάνω κατηγορίες του Kierkegaard, την θεώρηση του Kierkegaard της θρησκευτικής σφαίρας των άνευ όρων δεσμεύσεων, πριν προσπαθήσει να θέσει, πολύ περισσότερο να επιλύσει, τα σοβαρά κοινωνικά θέματα που εγείρονται από το Διαδίκτυο.

Συνοψίζοντας, όσο συνεχίζουμε να καταφάσκουμε τα σώματά μας, το Δίκτυο μπορεί να μας είναι χρήσιμο παρά την τάση του να προσφέρει τη χειρότερη από μια σειρά ασύμμετρων δοσοληψιών: της οικονομίας έναντι της αποτελεσματικότητας στην εκπαίδευση, του δυνητικού έναντι του πραγματικού στις σχέσεις μας με τα πράγματα και τους ανθρώπους, της ανωνυμίας έναντι της δέσμευσης στη ζωή μας. Αλλά, όταν το χρησιμοποιούμε, πρέπει να θυμόμαστε ότι η κουλτούρα μας έχει ήδη υποπέσει δύο φορές στον Πλατωνικό/Χριστιανικό πειρασμό να προσπαθήσει να ξεφορτωθεί το τρωτό μας σώμα, και έχει καταλήξει στον μηδενισμό. Αυτή όμως τη φορά πρέπει να αντισταθούμε σε αυτό το πειρασμό και να επιβεβαιώσουμε το σώμα μας, όχι αντίθετα με το πεπερασμένο και την τρωτότητά του αλλά εξ' αιτίας του ότι χωρίς το σώμα μας, όπως έβλεπε ο Nietzsche θα ήμασταν κυριολεκτικά τίποτα. Όπως ο Nietzsche βάζει τον Zarathustra να λέει: 'Θέλω να μιλήσω σε αυτούς που περιφρονούν το σώμα. Δεν θα τους έβαζα να μαθαίνουν και να διδάσκουν διαφορετικά, αλλά μόνο να λένε αντίο στο σώμα τους – και έτσι να σιωπούν.'¹²